Присвята д-ру Лонгинові Озаркевичеві

Не досвіта, але таки ще вночі встав Панько. Вбув великі чоботи, надяг кожух, а легітимаційну карту й карту до голосування запхав у пазуху, аж геть на голе тіло. Вже дома боявся, щоби йому тих карт хто не видер.

Жінка дала йому півхліба ще й грінку сиру — на доказ, що сьогодні для Панька святочний день.

Бо Панько сьогодні перший раз у своїм житті виповнював уряд. Уже йому минуло святої неділі 62 роки, а він іще дотепер не був ніяким урядником у громаді. Аж цього року вибрали його громадяни виборцем на посла до віденської ради.

Не дуже-то велика почесть бути виборцем, особливо цього року, коли — після послідніх кривавих виборів — ніхто з громадян не хотів дати вибратися та й, правду сказавши, Панька вибрали лиш тому, що його в місті ще не знали за "бунтівника", котрий інакше важиться голосувати, як наказує староста,— але все-таки уряд урядом, то й Панькові припало це дуже до вподоби.

Панько вийшов надвір, а там така темрява, хоть око виколи: носа свого не видко. Хоть чалапав густим осіннім болотом і навкруги не чути було й живої душі, то все ж Панькові здавалося, що йде поміж тисячами народу. Та й наче ті тисячі наказували йому те саме, що цеї неділі читальники коло церкви:

"А майте собі в тямці, Паньку, не віддавайте карту до голосування нікому, аж нагорі при комісії. Аби сам староста зажадав від вас тої карти, то не дайте, бо все пропаде.

Легітимацію покажіть, як який урядник запитає, але карту до голосування ні, хоть би вам сотку давав".

"Що то сотку?! — ніби відповідав у гадках Панько тим тисячам народу.— Але ану! аби мене на муки брали, то не дам. Уже ж я знаю за громаду постояти! Коли громада мені таку честь повела, то я за неї хоть у вогонь!"

Так собі міркував Панько та й мав дивне почуття втіхи й страху. Неначе дістав якийсь дуже дорогий, але й дуже делікатний дарунок, тішився тим дарунком, а враз і боявся, аби його не випустити або в руках не роздавити. Найдужче боявся того, аби нічого не змилити. Тому розгадував собі вже щось десятий раз, що має робити.

"Перше,— гадкував собі,— маю піти до того аду-ката-руснака, аби виписав на карті нашого посла, а відтак просто перед комісію".

Цими гадками Панько так зайнявся, що й не стямився, коли вчинився в місті. Надворі вже був день, але крізь густу мряку годі було на кілька кроків людей пізнати. Та мряка обсіла кожух і капелюх Паньків дрібними крапельками.

У той день відбувався в тім містечку ярмарок, то поволі з усіх боків стягалися ярмарочні люди. Панько замішався поміж ярмарочних, бо чув дома, що якби його де одинцем залямили, то зараз або карту відобрали би, а як ні, то підвели би жандарів, аби Панька арештували. Тому Панько пробирався поміж ярмарочних до того адуката.

В адуката написали Панькові на карті до голосування ім'я кандидата й навчили Панька, як має донести ту карту аж перед комісію.

— А вважайте,— говорили йому,— аби-сте не злакомилися на п'ятку, бо в сінях стоїть секретар Момчинський, відбирає картки з нашим кандидатом та й дає другі картки з п'яткою.

— А я її от туда! — відповів Панько, всуваючи картку до голосування назад до пазухи.— А п'яткою він мене не загулить, — говорив, радий, що лиш п'яткою пужають, а більше нічим.

Ішов до повітової ради, де була виборча комісія, втішний, що цих виборів тільки п'ятками воюють. "Най він собі купить мотузок за ту п'ятку",— міркував Панько, підходячи до повітової ради й держачи в кулаці легітимаційну карту, щоби її показати якому посіпаці, аби допустив до комісії.

В сінях будинку ради повітової стояв під одною стіною секретар Момчинський, вивертаючи верхню губу догори, щоби оглядати свій довгий білий вус, а під другою стіною стояв величезний хлоп у смушковій шапці і в довгій капоті. Це був ніби якийсь возний, а тепер приставлений Момчинському до помочі як агітатор польського кандидата. Далі в сінях проходжувався жандар, держачи карабін у руці.

На вид цих урядових лиць Панько трохи збентежився і підступав несміливими кроками до сіней. Як тільки вихопився по камінних східцях до сіней, задержав його секретар словами:

— Покаж карту!

Панько показав дрижачою рукою зім'яту в кулаці легітимаційну карту.

— Не ту! Карту до голосування! — скричав на нього Момчинський тим голосом, яким кричав іще перед кількома місяцями, яко вахмайстер, на уланів.

"Ого! Вже зачалося",— подумав собі Панько, а дрож нетерплячки й дожидання чогось непевного пробігла по цілім його тілі.

Нараз Панько забоявся, щоби не послухати цього сердитого секретаря. Не знав, чому саме, але почував, що як цей панок напосядеться на нього, то його рука сама залізе до пазухи й витягне карту. Щоби цей страх прогнати, гулюкав Панько в думці на себе: "Не дати! Не дати! Не дати!"

Всі оці думки тривали одну мить, заки Панько роздумав, що має секретареві відповісти. Отже-таки, хоть намагався сказати щось рішуче й переконуюче секретареві, нічого путнього з того не виходило.

— Я не маю інакшої карти,— проговорив Панько й тут же зміркував, що йому не повірять.

Секретар нагнув до нього своє червоне лице:

— Брешеш! Давай картку до голосування!

"Най діється божа воля! Коби оце перебути, та й решта",— подумав Панько та й боязко обізвався:

— Я тут не дам тої карти, нагорі при комісії.

— Мудю! — зашипів секретар і, розтягаючи рот, показав передні зуби. Потім моргнув на агітатора та й прошептав: — Раз го!

В тій хвилині підніс агітатор свою здоровесну руху та й із розмахом ударив Панька по лиці.

"Уже б'ють! Але витримаю, аби не знати що",— подумав Панько й прилагодився ще на кілька потиличників: затис зуби та й стяг кілько мога лице. Гадав, що це охоронить його від болю. Секретар відвернувся до стіни і злегенька сміявся. Панько наче прикипів до того місця, де зразу став, дивився переляканими очима на агітатора і ждав на щось.

Тоді приступив до нього жандар скорою ходою й підніс карабін кольбою догори.

— Махай або сюда, або туда! Не заважай другим! — скричав на нього жандар із такою злобою, якби йому Панько не знати яку шкоду заподіяв.

Панько сам незчувся, коли нахилився, коли зняв руку понад голову й коли борзенько, назадгузь, висунувся з сіней. Став собі оддалік супроти дверей та й засоромився.

"Отже-м таки не вдержав! Збоявся. Красно ж я стою за громаду. Варт мене другий раз вибирати. Збоявся, що голову розчерепить кольбою!" — роздумував собі Панько та й дивився, як інші виборці заходили по одному до сіней, як секретар відбирав від них картки, а натомість давав другі.

"Там, відай, є п'ятки. За зле платять, а за добре б'ють!" — міркував собі Панько, а сльози так і підходили до очей з жалю і з болю, бо лице вогнем пекло.

Стояв на однім місці покірно, як жебрак перед панською хатою, заглядав досередини, та й усе здавалося

йому, що, може, якось незамітно пропхається через сіни.

Але знов не мав на те великої надії. По тому розгадував собі, що йому в селі сказали б, якби з нічим

вернув.

Але другий жандар, що ходив попід будинком, устиг уже звідатися про Панька й справився прямо на нього.

— Марш! — скричав і цей з такою лютістю на Панька, начеби він і йому велику кривду зробив.— Тут не вольно стояти!

Заляканий Панько подріботав борзенько поміж ярмарочних і мав достоту таке почування, як мала дитина, що її бучком вигнали від вишень із чужого саду.

"Бідна ж моя головонько,— думалось йому,—що мені робити?" Роззирався кругом себе, ніби шукаючи якоїсь людини, аби йому порадила.

Так розглядаючись, назирив із свого села Івана, в великій баранковій кучмі, що стояв похилений на возі та й щось нишпорив коло мішка. Щаслива думка мелькнула Панькові в голові, й він пішов прямо на Йвана.

— Що би я вас просив,— заговорив Панько, хапаючись правою рукою за драбину від воза,— позичте-ко мені шапки!

Іван здивувався:

— А вам же нащо шапки? Панько подумав хвилинку:

— Ви не питайте нащо, але позичте; я вам дам свій капелюх.

Іван з заклопотанням почухався в потилицю та й:

— Вибачайте,— каже,— Паньку, але я не знаю на яке. Ану ж, відтак якась біда...— говорив Іван несміливо, підозріваючи, чи Панько часом не поробив щось тут, у місті, а тепер хоче перебратися, аби його не пізнали.

Панько порозумів, чого Іван боїться.

— Та ви не бійтеся, Йване, нічо. То, адіть, я голосую на посла, а там б'ють.

— Знов б'ють,— перебив Іван,— а казали, що цих виборів не будуть бити.

— Ой не будуть! — відповів Панько.— Мені вже осьде шістдесятий і другий рік минув, а ще мене ніхто так у писок не втяв, як сьогодні якась латка. Бог би його тяжко скарав! Та писок байка, але жандар замахується кольбою до голови. А я старий чоловік: боюся, аби мене не заголомшив до біди. Та позичте мені, Йване, шапки, поставлю в шапку віхоть, та все не так страшно.

Іван зам'явся: ніяково відмовити, але й не хотілося дати.

— Та-бо то, вважаєте, Паньку,— промимрив Іван,— шкода вашої голови, але й шкода моєї шапки: як угатить кольбою по шапці та й розпоре.

— А я вам, бігме, відкуплю. Вже коли-м обібрався грибом, то мушу лізти в борщ. Най уже коштує, а голос треба віддати.

Хоти-не-хоти взяв Іван Паньків капелюх, а Панькові дав свою шапку. Панько витяг із воза добрий жмут соломи, пом'яв, потер на віхоть та й запхав на дно шапки. Так вистелену шапку взяв на голову й натяг аж на вуха.

"Тепер най б'є, гупне, як у подушку. Голос піде, а я собі й байдуже",— так думав Панько, йдучи до повітової ради. Але чим ближче туди доходив, тим ставав несміливіший. Як уже був недалеко дверей, став та й задумався.

"Гей! Таже то кольба як довбня: трісне шапка, ще й голову розколе. А хоть би, прем, і здержала солома, ану ж морсне по чолі!" Ці думки завдали Панькові такого страху, що він не важився заходити до сіней, тільки назирці заглядав туди.

З таким напруженням зазирав до сіней, що видів кожду жовтаву пляму на стіні від облупаного вапна, видів докладно заболочену долівку, від дверей зовсім чорну, а там далі смуги білі попри чорні. Але при тім допевнився, що сіни тягнуться геть далеко і що там ясно, значиться: є другий вихід іззаду.

"Ану ж би туда зайти",— мелькнуло Панькові в голові, й він, не задумуючись, обійшов каменицю, скрутив убік і діправди побачив вузеньку вуличку. Зайшов у ту вуличку й переконався, що ззаду кождої камениці тягнеться ще довге подвір'я і кінчиться високим муром. Проти двох камениць були сильні, великі дубові брами в мурі.

— Е,— сказав до себе Панько,— лиш не знати, котра брама.

Вернувся назад і переконався, що рада повітова в третій з ряду камениці.

"Ану ж до цеї камениці нема брами",— подумав Панько та й став шептати молитву, заходячи назад у ту вузьку вуличку.

Проти будинку ради повітової в високім побіленім мурі стояла замкнена зсередини дубова брама. Заввишки в півтора хлопа.

Панько стояв перед нею, і першим його ділом було оглянутися навкруги, чи нікого нема, бо ану ж ізгулюкають: "Ловіть злодія!" Обіздрівшись усюди, допевнився Панько, що ззаду стояла, військова стайня, обведена також високим білим муром; відти Панько не мав боя. Але з лівого і з правого боку протинали ту вуличку дві дороги. З кождої з тих доріг можна було лиш тоді заглянути Панька, коли навмисне за тим дивився би, бо брама була глибоко в мурі. Великої небездеки не було.

Панько зовсім над тим не призадумувався, з якої речі його б'ють, навпаки: йому це виділося зовсім природним, що латки знущаються над селянином. Він лиш брав голий факт на увагу й роздумував над тим, як би той неоспоримий факт зробити для себе якнайменше шкідливим. Тому про нічого іншого не міркував, як тілько про те, яким способом перелізти на другий бік.

"Треба би підскочити, аби вхопитися за верх,— думав Панько, оглядаючи браму.— Рукою би, може, якось і вловив, але ногами не возьме: нема за що зачепити. Правда, є в брамі кілька цвяхів, але чобіт ізсунеться".

Так роздумавши, вернув Панько назад до Йвана, скинув чоботи, поставив на віз та й попросив Івана, аби взяв чоботи додому. Іван знов здивувався і сказав Панькові, що в таку студінь небезпечно босому ходити.

— Пусте,— відповів Панько,— не замерзну. Як за-шпари зайдуть, вдарю кісткою до кістки, аж вогню викреше. А вже коли-м обібрався грибом, треба лізти в борщ: мушу зайти потихеньку, аби примкнутися.

Пішов назад до брами. Зразу проймала його студінь, особливо на мокрих плитках, від ніг аж під серце, але трохи згодом ноги стерпли.

Коли вчинився під брамою, обіздрівся уважно навкруги, чи хто не виходить, підскочив, ухопився правою рукою за вершок брами по самій середині, а відтак підніс туди й ліву руку. Ногами сував по брамі, шукаючи якогось опору. І найшов: зачепився нігтем великого пальця правої ноги за велику круглу головку цвяха.

Все те тривало дуже короткий час, а однако Панько встиг роздумати собі про всі прикмети тої брами. Найкращою прикметою, на думку Панька, було те, що брама за той час не скрипнула й не ворухнулася. "Порядний якийсь майстер робив, дай йому, боже, здоров'я; на міць ізроблена!"

Та як тільки вихилив Панько голову понад браму, в ту ж мить пустився руками й зіскочив на землю, як кіт. Побачив на подвір'ї з правого боку дривітню, а прямо перед його лицем ясніли сіни, й видко було секретаря, агітатора й жапдаря. Панько спудився, що й вони його помітять, та й тому зіскочив.

Оглянувся знову кругом себе, чи кого нема. Зі стайні вийшов улан, але навіть не дивився в той бік, пішов прямо на дорогу та й щез із очей.

Панько розгадував собі, що не посередині треба хапатися, але з правого боку від дривітні.

"Ще раз, ще цей раз!"—заохочував себе Панько, почуваючи велику втому й біль під пальцями правої руки. Поглянув на руку й побачив, що на середнім пальці зісподу зчімхав шкіру. Серце в грудях калаталося, аж йому дух запирало, а в очах мелькали жовтаві світла.

"От таке-то старого,— думалось Панькові,— трохи знявся та й віддихатися не може. Коби так молодий, шульнув би, як лис". Ніколи ще так не було йому жаль минулої молодості, як тоді під брамою.

"Байка! Коби лиш наверх вихопитися, а там най би й стрімголов, то нічого",— потішував себе Панько й отягався. То ніби віддихався, ніби обзирав здерту шкіру, хухав у праву руку, але почував, що ледве другий раз полізе. Страх його зняв, що не має сили примусити себе до діла.

"Тобі виборцем бути? А на піч кашляти не ласка?!" — корив себе Панько. Але й то не помагало: таки не чув у собі відваги.

Тоді розлютився. Не на себе, але на того старого Панька, що не хоче й через браму перелізти задля громади.

"Не хочеш? То йди через сіни, най тебе жандар кольбою у голову вгатить!" — кричав у думці на того ледачого Панька та й, ніби слухаючи чужого наказу, зробив кілька кроків і приостав.

"А видиш?! — глузував над тим ледачим Паньком.— Маєш боя, аби тобі голову не провалив. Лізь же, братчику, коли хочеш уцілові додому прийти!"

І знов, ніби на чужий приказ, пішов на правий бік брами, підскочив, ухопився руками за вершок і, соваючи босими

ногами по брамі, зачіпав нігтями за цвяхи, за прогалини межи дошками, перегнувся через браму і на один миг, як жвавий хлопчик, передоймив ноги на другий бік і спустився вдолину. Хоть почував велику втому, отже не припочивав ні хвилинки, але хильцем дріботав попід дривітню.

Став собі з-за одвірка і крадьки підзирав, коли ті три в сінях дивитимуться в противний бік. На це не потребував довго ждати, бо тим трьом нікому й через думку не пробігло, аби вважати на задні двері. Вибравши таку догідну хвилину, майнув Панько до сіней і побіг босими ногами по камінних сходах, аби виконати австрійським законом запоручений акт вільних виборів.

Біжачи вгору сходами, мав Панько велику радість, що не зрадив громаду та й так хитро втік від напасті.

1900